

Ο ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ, ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΙΚΡΟΑΣΤΙΣΜΟΥ

Γ. Θ. ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ

ΑΞΙΖΕΙ ν' αναρωτηθεί κανείς ποια είναι η γενικότερη κοινωνική και πολιτική σημασία της «ανακάλυψης» του Κ. Δ. Καραβίδα τα τελευταία χρόνια – με τις επανεκδόσεις των έργων του και το ευρύτερο ενδιαφέρον που εκδηλώνεται γι' αυτά. Θα διακινδύνευα την υπόθεση ότι αυτή η «ανακάλυψη» του Καραβίδα αντιστοιχεί ουσιαστικά με το πολιτικό και κοινωνικό κλίμα των τελευταίων ετών, στο μέτρο που η σκέψη του Καραβίδα αναφέρεται σε μια Ελλάδα μικροαστική κι έναν ελληνικό μικροαστισμό αθάνατο, που επιβιώνει παρ' όλες τις αντιξοότητες και που ακριβώς τα τελευταία χρόνια βρίσκεται, από πολλές απόψεις, σε έξαρση. Είναι μάλιστα αξιοπεριεργό πώς ο Καραβίδας δεν έγινε αντικείμενο ρητής κομματικής οικειοποίησης από το ΠΑΣΟΚ, δεδομένου ότι αρκετές όψεις της πολιτικής του θα μπορούσαν να αναχθούν στον Καραβίδα, όπως π.χ. η προώθηση κοινωνοπραξιών στους «μικρομεσαίους» από τον ΕΟΜΜΕΧ. Αξιοπεριεργό αλλά όχι ανεξήγητο – όπως θα φανεί στη συνέχεια.

Για τον Καραβίδα, η ιδιοτυπία της Ελλάδας, η μοναδικότητά της – κι εδώ ακριβώς βρίσκεται το κλειδί για τον «ιθαγενή» χαρακτήρα της σκέψης του – είναι ότι πρόκειται για κοινωνία καθαρά μικροαστική και κατά τούτο εντελώς διαφορετική από άλλες κοινωνίες και προπαντός τις κοινωνίες της Δυτικής Ευρώπης, με τις οποίες κατά κανόνα κάνει τις συγκρίσεις του. Λογική συνέπεια της διάγνωσης αυτής στο ιδεολογικό επίπεδο είναι ο «κοινοτισμός» ως στρατηγική άμυνας και επιβίωσης του ελληνικού μικροαστισμού και ως ιδεολογία που ταιριάζει στη μικροαστική σύνθεση της ελληνικής κοινωνίας. «Τρίτος δρόμος» μεταξύ καπιταλισμού και κομμουνισμού – και μάλιστα ελληνικότατος – είναι ο κοινοτισμός, όπως η μικροαστική τάξη είναι ο τρίτος πόλος μεταξύ αστικής και εργατικής.

Αυτές οι κεντρικές ιδέες – η θεωρητική διάγνωση και η ιδεολογική θεραπεία – διατρέχουν ολόκληρο το έργο του Καραβίδα. Οι περισσότερες μελέτες του αναφέρονται βέβαια στον αγροτικό χώρο, δηλ. στους μικροαστούς του χωριού, αλλά συχνές παρεκβάσεις αφορούν και την πόλη. Ο ίδιος άλλωστε αισθάνθηκε την ανάγκη να επαναδιατυπώσει τις κεντρικές αυτές ιδέες με ακόμη μεγαλύτερη κατηγορηματικότητα και

σαφήνεια σ' ένα από τα τελευταία του έργα, που δημοσίευσε το 1943. Πρόκειται για τη δεύτερη έκδοση της ποιητικής του συλλογής *Μακεδονικοί Ύμνοι*, που είχε πρωτοεκδοθεί το 1925. Η επανέκδοση των ποιημάτων αυτών χρησιμοποίησε ουσιαστικά ως αφορμή για να συνοδευτούν από «αναλυτική έκθεση πάνω στα θέματα Λυρισμός, Δημοτικισμός και Κοινοτισμός, Κομμουνισμός και Μικροαστισμός», όπως αναγράφεται στο εξώφυλλο. Όπως μάλιστα εξηγεί η Εισαγωγή, η έκθεση αυτή αποτελεί για τον Καραβίδα ανακεφαλαίωση όσων υποστήριξε με τα έργα του τα προηγούμενα 25 χρόνια. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι αυτό το κείμενο γράφτηκε μέσα στην Κατοχή, αλλά σε πλήρη απομόνωση από όσα συνέβαιναν στη χώρα εκείνη την εποχή. Στα σύγχρονα δραματικά γεγονότα δεν γίνεται καν μνεία στην Εισαγωγή, που υπογράφεται τον Σεπτέμβριο του 1943. Ίσως όμως θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς και το ΕΑΜ σε συσχέτιση με την αναφορά στον κομμουνισμό και το μικροαστισμό – όπως θα φανεί στη συνέχεια.

Τρία σημεία σε λογική αλληλουχία θέλω να τονίσω, χρησιμοποιώντας αποσπάσματα από το βιβλίο αυτό, ώστε να διατηρηθεί και το αμίμητο ύφος του συγγραφέα. Το πρώτο είναι ότι ο Καραβίδας επιμένει κατηγορηματικά και φορτικά ότι η Ελλάδα είναι μία μικροαστική κοινωνία. Είναι η κοινωνία «των άδαμάστων και εύλογα ἐγωϊστών μικροαστών μας, που όχι μόνον ποιοτικά δεσπόζουν αλλά και ποσοτικά παμπηφούν σχεδόν εν 'Ελλάδι» (σ. 41). Επιμένει εξίσου κατηγορηματικά στην ανυπαρξία βιομηχανίας και καπιταλισμού γενικότερα (σ. 79-

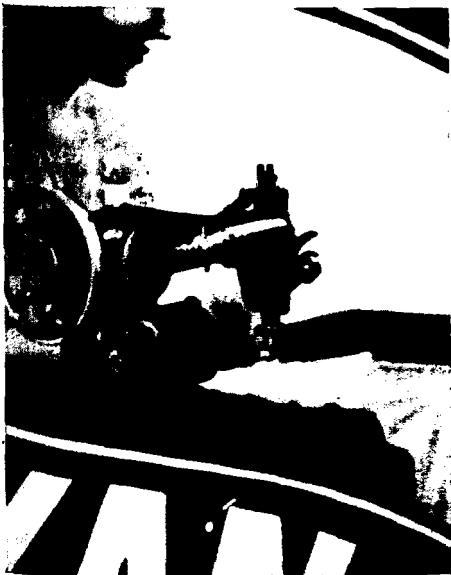
91). Ακόμη και τις λίγες βιομηχανικές επιχειρήσεις του καιρού του τις υποβαθμίζει, ανάγοντας κι αυτές σε μικροαστικές πρωτοβουλίες και προπαντός στην κρατική προστασία (σ. 86-87). Τονίζει πως δεν υπάρχει καθυπότακτη αστική τάξη, η αστική τάξη του καπιταλισμού για την οποία μιλούν οι μαρξιστές, και κατά συνέπεια δεν υπάρχει ούτε και το βιομηχανικό προλεταριάτο, που είναι δημιουργία της αστικής τάξης και του καπιταλισμού. Φορέας λοιπόν οποιουδήποτε «συνθετικού» αιτήματος στις χώρες της Μεσογείου και ειδικότερα στην Ελλάδα «δεν είναι ούτε η ιδιωτική κεφαλαιοκρατία ούτε τό συνειδητό και οργανωμένο βιομηχανικό προλεταριάτο – πράγματα, ως γνωστόν, άνυπαρκτα στής χώρας μας – αλλά είναι ο θεός και συνάμα σατανικά ποταπός μικροαστός» (σ. 49). Έτσι διευκρινίζεται και το επίγραμμα του εξωφύλλου «'Η Ελλάδα έχει ένα μεγάλο εχθρό, απ' όλους μεγαλύτερον: τούς Έλληνες». Ο μεγάλος εχθρός της Ελλάδας «δεν είναι ούτε ο Καπιταλισμός ούτε ο Κομμουνισμός, άμφοτεροι ως σχηματισμοί έξ' ίσου άλλότριοι και έλάχιστα βαρύνοντες εν 'Ελλάδι, αλλά είναι οί εν τη κρατούση άναρχία κορδακίζόμενοι μικροαστοί μας, δηλαδή όλοι οί "Έλληνες" (σ. 67).

Κατά συνέπεια, ο κοινοτισμός αποτελεί για τον Καραβίδα πανάκεια «για τήν θετική σύνταξη της άναρχούμενης μικροαστικής μας ζούγκλας» (σ. 31-32), ως μόνη ιδεολογική και θεσμική λύση που ταιριάζει στη μικροαστική Ελλάδα. Θεωρεί «έντελώς άποδεδειγμένη» από τα δεδομένα της Ιστορίας μας την παρατήρησή του ότι «για ήμās τούς Έλληνες, δύο και μόνες – δυστυχώς δέ όλοτελα άκρες, όσο και διαμετρικά αντίθετες – λύσεις υπάρχουν: Είτε – έξω από τούς Κοινοτικούς μας Θεσμούς – ή πιό άχαλίνωτη άναρχία, ό πιό άσεβής, ό πιό ξετσίπωτος άτομικισμός, ή πιό φθοροποιά έξυπναδολογία και ή πιό άπάνθρωπη, ή πιό άνηλεής γελοιοποίησή μας· είτε, στό άλλο άκρϊβώς άκρον – κάτω από τόν 'Ισχυρό, κατά τήν φράση του 'Ηροδότου, Κοινοτικό Νόμο μας – ή πιό ύψηλή, συνάμα δέ και ή πολλαπλώς γονιμωτάτη, ένταση τής σταθερά άνεπιβούλευτης και άμείλικτα ειλκρινούς συντροφικής μεταξύ μας κοινοπραξίας» (σ. 92, πρβλ. και σ. 50 και 74). Οι απόψεις του Καραβίδα για την κοινοτική ορ-

γάνωση της αγροτικής ή ακριβέστερα «χωρικής» οικονομίας είναι γνωστές και από προγενέστερα και αναλυτικότερα έργα του. «Όσο πάλι για τους λοιπούς κλάδους –πάνω στους οποίους σέ άλλες Χώρες ισχύει κυρίως τό Καπιταλιστικό Σύστημα– είς ήμάς εδώ τό μόνο πού, καθώς είπαμε, μπορεί γόνιμα νά εφαρμοσθή, είνε τό Σύστημα τό Συντροφικό» που «γενεαλογείται από τόν έξελικτικά δεδομένον σχηματισμό τής Πατριάς» (σσ. 98-99).

Δεν χρειάζεται να κρίνω εδώ τα επιμέρους θεσμικά χαρακτηριστικά του κοινοτικού οικονομικού και πολιτικού συστήματος που σκιαγραφεί το κείμενο αυτό, με μεγαλύτερη ίσως ενάργεια από άλλα, προγενέστερα κείμενα του Καραβίδα (σσ. 93-109 και ιδίως 126-129). Ούτε χρειάζεται να επιμείνω στην πού προφανή ανεπάρκεια της σκέψης του: ότι πουθενά δεν αναφέρονται οι συγκεκριμένες προϋποθέσεις μετατροπής του κοινοτισμού από μοναχικό όραμα σε βιώσιμο κι εφαρμόσιμο πολιτικό πρόγραμμα. Από την άποψη αυτή άλλωστε, είναι κατανοητή και η στάση όσων «αριστερολόγων κοσμοδιορθωτών» καταδέχονταν να λένε, όπως τό διατυπώνει ο ίδιος με περισσή αυτοειρωνεία: «Πέντε δέκα τσοπάνηδες, ό πλάτανος άπάνω από τή βρύση, ή κοντινά και ό Καραβίδας στό καθυστερημένο χωριουδάκι του, στό Ζωριάννου, αυτά είνε τά κοινοτικά! Δέ μάς αφήνει, τέλος πάντων, ήσυχους, νά ασχοληθούμε και μέ τίποτα σοβαρότερο!» (σ. 106). Αρχεί να υπογραμμίσω ότι ο κοινοτισμός συνεπάγεται κοινωνία «άναμφισβήτητα άταξική και μονολιθική» (σ. 52), επειδή ακριβώς η κοινωνία των μικροαστών είναι «φύσει άταξική» (σ. 77), δηλαδή «μονοταξική» (σ. 105), αφού δεν υπάρχουν άλλες τάξεις. Με άλλα λόγια, ο κοινοτισμός του Καραβίδα όχι μόνο υπαγορεύεται από τη μικροϊδιοκτησία, αλλά και υπόσχεται να τη διαφυλάξει και να την πα-

γίωσει. Γίνεται έτσι φανερό ότι πρόκειται για ιδεολογία καθαρά και αποκλειστικά μικροαστική.

Αν η Ελλάδα διαφέρει ριζικά από τις δυτικές χώρες ως «άταξική» μικροαστική κοινωνία κι αν ο κοινοτισμός είναι το μόνο σύστημα που της αρμόζει, τόσο ο αστικός φιλελευθερισμός, όσο και ο μαρξισμός, δεν μπορούν παρά να αποτελούν για τον Καραβίδα «παρείσακτες» και μάλιστα βλαβερές ιδεολογίες, αφού αποπροσανατολίζουν, παραπλανούν και οδηγούν μοιραία σε νόθα κι επίπλαστα αποτελέσματα όταν μεταφερθούν στο εντελώς απρόσφορο μικροαστικό ελληνικό πλαίσιο. Η κριτική του στον αστικό φιλελευθερισμό προκύπτει άμεσα από τη διάγνωσή του ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει γνήσια αστική τάξη, που να αποτελέσει το φυσικό έρεισμα αυτού του αστικού φιλελευθερισμού. Παρά τις προφανείς βενιζελικές του συμπάθειες (με αποκορύφωμα την προσχώρησή του στην Προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, το 1917), είναι εύλογο οι επιθέσεις του να απευθύνονται αποκλειστικά στους Φιλελευθέρους και μάλιστα στην αριστερή τους πτέρυγα. «Όπως και άλλοτε, ρίχνω και εδώ τό βάρος και τήν εύθυνη είς τούς φιλελευθέρους, διότι οί «παλιοκομματικοί» αντίπαλοί τους εύρισκονται κατ' άρχήν έξω του θέματος» (σ. 34 υποσ.). Εξαιτίας της «ψευτοαστικής προοδευτικοπληξίας» και της «κυριολεκτικά άνένδοτης έπιπολαιότητας» των στελεχών τους, οι Φιλελεύθεροι, για τον Καραβίδα, «ύστερα από 25 χρόνια άληθινά λευκής έξουσιοδότησης έκ μέρους του Έλληνικού Λαού – μοιραία κατέληξαν νά αφήσουν τά πάντα μέσα στό χάος τών προσωπικών δικτατοριών και τών θύραθεν εκάστοτε παρεισάκτων ιδεών τής εύρωπαϊκής μόδας» (σ. 33).

Αντίστοιχη είναι και η κριτική του εναντίον των μαρξιστών, στους οποίους διαρκώς επισημαίνει ότι αυτά τα οποία φαντάζονται για την Ελλάδα απλούστατα δεν υπάρχουν: ούτε ο καπιταλισμός που αντιμάχονται, ούτε και οι προϋποθέσεις για τό πέρασμα στο σοσιαλισμό, δηλ. ένα συνειδητό κι οργανωμένο προλεταριάτο.

Αυτά ισχύουν βέβαια για τη Δυτική Ευρώπη. «Είς τήν Ελλάδα όμως –λόγω τής κατ' έξοχήν μικροαστικής σύνθεσης τής κοινωνίας μας– ή άναγωγή τών πάντων είς τόν προσωπικό (όχι δηλαδή τόν επαγγελματικό ή τόν ταξικό) συντελεστή είνε τόσο φυσική και συνάμα τόσο άμείλικτη, ώστε τίποτε δεν ύπάρχει –ούτε ή Μοναρχία, ούτε ή Δημοκρατία, ούτε ό Φασισμός, ούτε ό Κομμουνισμός, ούτε ό Συνδικαλισμός, ούτε και κανένα άλλο κοινωνικό ή ιδεολογικό αίτημα– τό όποιον νά μή έχη γείνει κυριολεκτικά κλωτσοκούφι είς τά άναρχικώς εγωιστικά χέρια τών Νεοελλήνων μικροαστών» (σ. 62). Έτσι «ό Μικροαστός μας, άρνούμενος

νά μαζοποιηθή, έχει πάντα παρακάμψει τά έμβλήματα και του Καπιταλισμού και του Κομμουνισμού, δηλαδή τά έχει κατ' ουσίαν παρακάμψει ακόμη και όταν έμφανίζεται σάν τάχα έντελώς ξεσπαθωμένος θιασώτης των» (σσ. 73-74).

Στόχος του Καραβίδα δεν είναι ο μαρξισμός και ο ιστορικός υλισμός γενικά, αλλά «ή παπαγαλισμένη ψευτοεπιστημονική και πολιτική θύραθεν προπαγάνδα αυτών μέσα στής άλλοτριώτατες Παραμεσογειάκεις Χώρες». Όπως τονίζει σε μία από τις πιο απολαυστικές του αποστροφές, «ό επιμένων είς τήν άσκηση αυτής τής προπαγάνδας έν Έλλάδι όμοιάζει, διά νά έκφρασθώ πιό παραστατικά, μέ ένα άγυρτεύόμενον ιατρόν, ό όποιος –διαθέτων μία ένεση προοριζόμενη διά ένα συγκεκριμένον έπίτοκον, καθώς είνε ή περίπτωση μέ τήν μεγάλην ιστορική κρίση του Καπιταλισμού, έλέφαντα– επιμένει και καλά νά τήν εφαρμογή επάνω είς ένα μικροσκοπικόν βάτραχον, και μάλιστα βάτραχον ό όποιος –καθώς συμβαίνει μέ τήν ήδη και από άλλους, ως ή έλονοσία κ.λπ., λόγους από μακρού άναρχούμενην ίδική μας μικροαστική ζούγκλα– διέρχεται τήν πιό καραφάνταλη περιόδό του και ό όποιος δεν είνε βέβαια και πολυ παράξενο άν, μέ αυτή τήν άλλοτρια θεραπεία, αποτρελλαθή στό τέλος έξ ολοκλήρου» (σ. 73).

Εδώ ακριβώς –κι όχι στα νεφελώματα του κοινοτισμού– βρίσκεται προπαντός η επικαιρότητα του Καραβίδα. ■

ΝΙΚΟΣ Κ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΡΑΔΙΟΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

Η ΘΕΣΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΔΑΣ
ΜΗΝΙΑ ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1966